

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

İNGİLİSDİLLİ MEDİA DİSKURSUNDA FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏRİN AKTUALLAŞMASI

İxtisas: 5708.01 – German dilləri

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Nərgiz Elçin qızı Kərimova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2026

Dissertasiya işi Xəzər Universitetinin İngilis dili və ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Nigar Çingiz qızı Vəliyeva

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, dosent
Könül Elxan qızı Abdurəhmanova

filologiya elmləri doktoru, dosent
Lalə Qədir qızı Qurbanova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Xəyalə Ramiz qızı Əhmədova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.12 Dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Azad Yəhya oğlu Məmmədov

Dissertasiya şurasının elmi katibi: filologiya elmləri doktoru, dosent
Aysel İlqar qızı Məmmədbəyli

Elmi seminarın sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Müasir dilçilik paradigmasında dilin frazeoloji fondu çoxsəviyyəli və dəyişkən bir quruluş kimi başa düşülür və sadəcə sabit ekspressiv vahidlər toplusu ilə məhdudlaşmır. Frazeoloji vahidlər müəyyən dil icmasına xas olan əqli, mədəni və sosial-kommunikativ proseslərin əksidir və onun tarixi və sosial-mədəni təcrübəsini toplayır. Frazeoloji vahidlər vasitəsilə reallığın konseptual qavranma yolları ifadə olunur, qiymətləndirici meyllər, koqnitiv stereotiplər və dil daşıyıcılarının praqmatik mövqeləri əks olunur.

Ənənəvi olaraq, frazeoloji vahidlərin formalaşması və funksionallığı əsasən şifahi danışmaq praktikasına, folklor ənənələrinə və bədii ədəbiyyata bağlı idi. Lakin rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı və kommunikativ formaların transformasiyası şəraitində frazeologiyanın istifadəsi sahələri əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməmişdir. Müasir tədqiqatlar frazeoloji vahidlərin semantik yenidən dərk edilməsi, struktur dəyişiklikləri və funksional adaptasiyası proseslərini qeyd edir ki, bu da onların dinamikliyə, praqmatik təsirə və auditoriyanın diqqətinin saxlanmasına yönəlmiş media kommunikasiyasına daxil olmasından qaynaqlanır.

Bu kontekstdə media diskursu xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu diskurs müxtəlif janrlara aid şifahi və yazılı mətnlərin ənənəvi kanallar və internet məkanı vasitəsilə yayılmasını əhatə edir. Müasir şəraitdə media diskursu ictimai qarşılıqlı təsirin əsas formalarından biridir, hadisələrin interpretasiyasına, ictimai şüurun formalaşmasına və sosial reallığın modelləşdirilməsinə təsir göstərir. Frazeoloji vahidlərin media mətnlərdə istifadəsi onların qısa və obrazlı nominasiyanı təmin etmə, qiymətləndirməni ifadə etmə, ekspressivliyi artırma və dilin təsir gücünü reallaşdırma qabiliyyəti ilə izah olunur.

İngilisdilli media diskursu qlobal informasiya məkanında aparıcı mövqə tutur ki, bu da ingilisdilli media kontentin böyük həcmi və onun sosial, siyasi, iqtisadi, mədəni və etno-dini aspektləri əhatə edən geniş mövzu spektri ilə izah olunur. Bu şəraitdə frazeoloji vahidlər mühüm interpretativ funksiyanı yerinə yetirərək adresatda

ötürülən informasiyanın müəyyən qavranılması və qiymətləndirilməsinin formalaşmasına töhfə verir.

Mövcud tədqiqatın aktuallığı müasir dilçiliyin – ilk növbədə media dilçiliyi, diskursologiya və tərcüməşünaslığın – media kommunikasiyasının dil mexanizmlərinin öyrənilməsinə göstərdiyi davamlı maraqla müəyyən olunur. İngilis dilinin frazeologiyasına həsr olunmuş ayrı-ayrı tədqiqatların mövcudluğuna baxmayaraq yerli elmi ənənədə müasir ingilisdilli media diskursunda frazeoloji vahidlərin funksionallaşmasının təhlilinə dair kompleks yanaşma hələ də formalaşmamışdır. Həmçinin onların rus dilinə tərcüməsi və interpretasiyası problemləri kifayət qədər araşdırılmayıb. Bu hallar media frazeologiyasının daha dərindən nəzəri baxımdan dərk edilməsinin və frazeoloji vahidlərin dillərəarası ötürülmə üsullarının praktik tədqiqatını zəruri edir ki, bu da təqdim olunan tədqiqat mövzusunun seçimini əsaslandırır.

Frazeologizmlər və onların xüsusiyyətləri barədə dilçilər arasında vahid fikrin olmaması bu dil hadisəsinin tədqiqat obyektini kimi mürəkkəbliyi ilə izah olunur. Dilin frazeoloji vahidlərinin tədqiqatı bir çox rus və ingilis dilçilərinin elmi araşdırmalarında geniş şəkildə əksini tapmışdır. Bu sahədə aparılan tədqiqatlar arasında V.V.Vinoqradov, A.V.Kunin, A.A.Şahmatov, A.İ.Smirtitski, N.M.Şanski, D.O.Dobrovolski, A.A.Vasilyeva, V.P.Jukov, B.Freyzer, J.Katz və P.Postal, K.Felbaum, M.Svenson, L.Smit və digər dilçi alimlərin tədqiqatları mühüm yer tutur.

Azərbaycanlı dilçilərin elmi tədqiqatlarında frazeologiyanın mahiyyəti və funksionallaşması məsələlərinə dair kifayət qədər geniş elmi baxış təqdim olunmuşdur. Ümumilikdə K.Əliyev, H.Bayramov, N.Vəliyeva, Y.Seyidov, Ə.Hacıyeva, M.İslamov, M.Sürek, K.Quliyeva, T.Quliyev və digər azərbaycanlı alimlərin əsərləri frazeologiya sahəsində nəzəri fikrin formalaşmasının bütün mürəkkəb mərhələlərini dolğun şəkildə əks etdirir.

Qeyd edək ki, diskursun müxtəlif aspektlərdən öyrənilməsi problemi həm xarici (E.Benvenist, Z.Haris və M.Fokolt, R.Vodak, B.Qasparov, Y.Karaulov), həm də yerli alimlər (A.Məmmədov, L.Ziyadova, F.Veysəlli) tərəfindən tədqiq edilmişdir. Gənc azərbaycanlı alimlərdən P.Mövsümova, E.Əliyeva, A.Şükürova,

A.Məmmədbəyli, A.Məmmədžadəni də qeyd etmək lazımdır.

Media diskursunun mürəkkəb təhlili A.M.Budaqova, N.M.İmanova, A.Bell, G.Maklyuen kimi azərbaycanlı və ingilisdilli dilçilərin elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır. Rus və ukraynalı alimlər arasında media-diskurs tədqiqatları üçün mühüm elmi irs kimi T.Q.Dobrosklonskaya, A.V.Qolodnov, E.O.Kojemyakin, G.K.Solqanik, G.K.Yatsimerskaya və N.Drağanın tədqiqatları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Alimlər media diskursunun mahiyyətinin müəyyənəşdirilməsinə, eləcə də onun funksional, pragmatik, koqnitiv və dil baxımından xüsusiyyətlərinin araşdırılmasına yönəlmişdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı ingilisdilli media diskursudur.

Tədqiqatın predmeti isə media diskursunda frazeoloji vahidlərin aktuallaşmasının xüsusiyyətlərinin araşdırılmasıdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi ingilisdilli mədəniyyətin formalaşmış linqvistik reallığı çərçivəsində media diskurs kontekstində frazeologiya proseslərinin hərtərəfli linqvistik təhlilini aparmaqdır.

Tədqiqat zamanı əsas məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr ön plana çəkilir:

– ingilis, Azərbaycan və rus dillərində frazeologiyaya həsr olunmuş elmi-nəzəri ədəbiyyatın mövcud vəziyyətini araşdırmaq və kompleks təhlilini aparmaq;

– ingilis dilində frazeologizmlərin istifadə sahələrini təsvir etmək;

– tədqiqatda sonrakı istifadə və təhlil üçün ingilisdilli dövrü mətbuat nümunələrindən (jurnal və qəzetlərdən) diskurs fraqmentlərini seçmək və sistemləşdirmək;

– ingilisdilli media diskursunda frazeologizmlərin işlənmə aspektlərini araşdırmaq, onların təhlilini aparmaq və əldə olunmuş nəticələri ümumiləşdirmək;

– ingilisdilli media diskursundan seçilmiş frazeoloji vahidlərin təsnifatını işləyib hazırlamaq.

Tədqiqat metodları. Tədqiqatın metodologiyası kompleks yanaşmaya əsaslanır ki, bu da təhlil obyektinin çoxaspektliliyi ilə

müəyyən edilir. İşdə frazeoloji vahidlərin media-mətnlərdə fəaliyyətinin sosial-ideoloji kontekstini aşkar etməyə imkan verən kritik diskurs-analiz metodu tətbiq edilmişdir. Təsviri metod onların sintaktik və semantik xüsusiyyətlərinin ətraflı öyrənilməsi üçün istifadə olunmuşdur; komponent və kontekstual təhlili isə vahidlərin real kommunikativ mühitdə daxili quruluşunun və mənalılarının dəqiq müəyyən olunmasını təmin etmişdir. Materialın seçilməsi prosesində məqsədyönlü seçmə metodundan istifadə olunmuş, kəmiyyət təhlili isə frazeologizmlərin leksik-semantik sahələr üzrə tezlik göstəricilərinin və paylanma xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsinə imkan yaratmışdır.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. İngilisdilli media diskursunda frazeoloji vahidlərin aktuallaşması dil icmasının koqnitiv-perseptiv və affektiv kollektiv təcrübəsinə əsaslanan mürəkkəb linqvistik hadisə kimi səciyyələndirilir. Frazeoloji vahidlərin diskurs daxilində fəaliyyət xüsusiyyətləri onları sərbəst leksik birləşmələrdən fərqləndirən struktur və semantik xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur.

2. İngilisdilli media diskursunda frazeoloji vahidlərin aktuallaşması fərdin dil şüuruna təsir göstərən həm intralinqvistik, həm də ekstralinqvistik amillərlə müəyyən edilə bilər. Frazeologizmlər ingilisdilli media diskursunda kontekstdən kənar fəaliyyət göstərmir.

3. Frazeoloji vahidlərin müxtəlif növləri üçün təsadüfi aktuallaşmanın müxtəlif imkanları mövcuddur və bu prosesdə kontekst mühüm rol oynayır. Frazeoloji vahidlərin okkazional aktuallaşmasının struktur tipləri və onların formalaşma sərhədləri fərqləndirilir, nəticədə mətn daxilində frazeoloji vahidin mənasında semantik transformasiyalar baş verir.

4. İngilisdilli media diskursunda frazeoloji vahidlərin əsas struktur və kontekstual-semantik transformasiya növləri və onların funksiyaları tədqiq olunan üslubun konkret kommunikativ məqsədinə xidmət edən bir sistemi təşkil edir.

5. Tədqiq olunan frazeoloji vahidlər müasir ingilisdilli media diskursunda istifadə olunduqda müəyyən pragmatik potensiala malik olur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi ondadır ki, bu işdə ilk dəfə olaraq Azərbaycan dilçilik ənənəsində diskurs təhlili metodu əsasında ingilisdilli media diskursunda frazeoloji vahidlərin funksionallığı sistemli şəkildə araşdırılır. İşdə müxtəlif istiqamətlərdə media diskursu, o cümlədən 44 günlük Vətən müharibəsi dövründə siyasi diskurs, həmçinin iqtisadi və digər mövzu istiqamətləri nəzərdən keçirilir. Tədqiqat frazeoloji vahidlərin diskursiv kontekstdə semantik, struktur və üslub xüsusiyyətlərinin kompleks təhlilini nəzərdə tutur. Bu günədək Azərbaycan dilçiliyi çərçivəsində ingilisdilli media diskursunun frazeologizmlərin funksional fəaliyyət mühiti kimi tam və sistemli şəkildə araşdırılmaması bu işin elmi yeniliyini təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti onun frazeoloji vahidlərin mediada diskursiv təqdimatı ilə bağlı linqvistik nəzəriyyənin inkişafına verdiyi töhfə ilə müəyyən olunur. Bu araşdırma frazeologiya və diskursiv dilçiliyin anlayış aparatının dəqiqləşdirilməsinə kömək edir, mediakontekst şəraitində sabit söz birləşmələrinin funksionallaşma xüsusiyyətlərini üzə çıxarır.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları və əldə olunan nəticələr ümumi dilçilik, ingilis dilinin leksikologiyası, ingilis dili üslubiyatı üzrə nəzəri kurslarda, eləcə də ölkəşünaslıq fənninin hazırlanmasında istifadə oluna bilər. Aparılmış tədqiqatın nəticələri leksikoqrafiya və frazeoqrafiya sahələrində, o cümlədən frazeoloji lüğətlərin tərtibi və tədris-metodik vəsaitlərin hazırlanması prosesində istifadə oluna bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiyanın əsas müddəaları respublikanın ali təhsil müəssisələrinin elmi jurnallarında, habelə beynəlxalq elmi nəşrlərdə dərc olunmuş məqalələrdə öz əksini tapmışdır. Aparılmış tədqiqatın əsas nəticələri universitet, universitetlərarası, respublika və beynəlxalq elmi konfranslarda məruzələr şəklində mütəmadi olaraq təqdim edilmiş və aprobasiyadan keçirilmişdir. Dissertasiya materialları əsasında ümumilikdə 9 elmi məqalə dərc edilmişdir. Məqalələrdən biri 2023-cü ildə Polşada Colloquium jurnalında dərc olunmuşdur.

Tədqiqat materialı ingilisdilli media diskursunda fəaliyyət

göstərən 200 frazeoloji vahid təşkil etmişdir. Tədqiqat üçün material seçmə üsulu ilə müəyyən edilmiş tematik istiqamətlərə uyğun olaraq 2020-2024-cü illəri əhatə edən ingilisdilli dövrü nəşrlərin mediaya aid mətnlərindən əldə edilmişdir. (The official website of the Prezident of the Republic of Azerbaijan, BBC News, The Independent, The Economist, The Guardian, Azernews, The Times, The Indian Express, The Irish Sun, The Telegraph, The Washington Post, Metro, Newsweek). Məlumat bazasının formalaşdırılması zamanı “Longman” frazeoloji lüğətinin, “Oxford Dictionary of English Idioms” lüğətinin, N.Vəliyevanın “Azərbaycan-ingilis-rus frazeoloji lüğəti”nin (2016) və K.Məmmədzadənin “İngiliscə-rusca-Azərbaycanca frazeoloji lüğəti”nin (2008) materiallarından istifadə olunmuşdur.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Xəzər Universitetinin İngilis dili və ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya girişdən (7 səhifə, 11004 işarə), üç fəsildən (birinci fəsil – 3 paraqraf, 37 səhifə, 60984 işarə; ikinci fəsil – 4 paraqraf, 44 səhifə, 72724 işarə; üçüncü fəsil – 4 paraqraf, 53 səhifə, 84956 işarə), nəticə (3 səhifə, 5017 işarə), istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı və əlavələrdən ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi həcmi istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı və əlavələr istisna olmaqla, 234685 işarədir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi əsaslandırılır, tədqiqatın obyektı və predmeti, məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirilir, əsas metodlar və müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar göstərilir, işin elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, habelə tədqiqat nəticələrinin aprobeasiyası və işin strukturu barədə məlumat verilir.

Dissertasiyanın **“Frazeoloji vahidlərin tədqiqinin nəzəri əsasları”** adlanan birinci fəslı üç paraqraftan ibarətdir. Birinci paraqraf **“Müasir ingilis dilində frazeoloji vahidlərin mənşəyi”**

adlanır. Bu paraqrafda frazeoloji vahidlərin mənşəyi araşdırılır. Müasir ingilis dilində frazeoloji vahidlərin formalaşma mənbələri olduqca müxtəlifdir. Mənşəyinə görə ingilis frazeoloji vahidləri üç əsas qrupa ayırmaq olar: xarici dillərdən alınmış frazeoloji vahidlər; Amerika ingilis dilindən mənimsənilmiş frazeoloji vahidlər; əsl ingilis mənşəli frazeoloji vahidlər. Ümumilikdə, ingilis dilinin frazeologizmləri digər dillərin frazeologizmləri kimi xalqın yaradıcılıq potensialının, həyat müdrikliyinin və dil intuisiyasının ifadəsidir. İngilis frazeologizmlərinin formalaşmasının əsas mənbələrindən biri digər dillərdən alınmalardır. Alınma üsuluna görə frazeoloji vahidlər aşağıdakı növlərə bölünür:

1. Tam kalkalama, bu da öz növbəsində iki qrupa ayrılır:

a) İngilis dilində elə hallar mövcuddur ki, burada kalkadan istifadə olunur, lakin onun prototipi dilin özündə istifadə edilmir. Nümunələr: *baptism of fire* – (ilk sınaq, döyüşdə ilk təcrübə); b) Digər hallarda isə ingilis dilində həm kalkadan, həm də onun prototipindən istifadə edilir: *with a grain of salt* – (inamsızlıqla, şübhə ilə).

2. Orijinallarla müqayisədə müəyyən dəyişikliklərə məruz qalmış frazeologizmlər. Bu, dillər arasında leksik vahidlərin yerləşmə ardıcılığında uyğunsuzluğu müşahidə edildiyi hallarda baş verir: */softly lays, but hard to sleep/* – (yumşaq olduğu qədər sərt birisi).

3. Ayrı bir qrupu xarici söz və ya ifadənin nümunəsi əsasında yaradılmış söz birləşmələri təşkil edir: */by all that's blue!/* – (lənət olsun!) (fr. parbleu – pardieu sözünün yerinə işlədilən evfemizm).

4. Zarafat xarakterli psevdoklassik ifadə: */omnium gatherum/* – (rəngbərəng qarışıqlıq, müxtəlif şeylərin yığnağı, hər cür əşya). *Omnium* latınca “hamı” deməkdir, *gatherum* isə *gather* felindən süni şəkildə yaradılmış psevdolatın formadır.

Amerika ingilis dilindən alınmış frazeoloji vahidlər digər dillərdən götürülmüş frazeologizmlərdən onunla fərqlənir ki, onlar, bir qayda olaraq, tərcümə olunmur. Bu vahidlər yalnız bir ədəbi dilin çərçivəsində fəaliyyət göstərir ki, bu da onların tam və ya qismən

kalkalanması imkanını istisna edir¹.

Bir çox frazeologizmlər qədim mifologiya, tarix və ədəbiyyatla bağlıdır: / *the golden age*// – (*Qızıl dövr*), / *the apple of discord*/ – (*nifaq salma*),

Qeyd etmək lazımdır ki, bu frazeologizmlərin əksəriyyəti digər dillərdə də işləndiyi üçün beynəlmiləl xarakter daşıyır².

“Frazeoloji vahidlərin əsas müddəaları və əlamətləri” adlanan ikinci paragrafda qeyd olunur ki, frazeologiya nəzəriyyəsi əslində F.de Sossürün “Ümumi dilçilik kursu” ilə başlayır. Frazeoloji vahidlərin struktur baxımından öyrənilməsi İ.A.Boduen de Kurtenenin adı ilə bağlıdır. Akademik karyerasının başlanğıcında Boduen de Kurtene mühüm nəzəri məqalə yazmışdır, burada o, alman dilində sintaksisə aid olmayan ifadələri qiymətləndirmiş və dili sistem kimi nəzərdən keçirmişdir; bu sistemə məsəllər, deyimlər və əzbərlənmiş şeirlər daxildir. Müəllif “frazeologiya” terminindən istifadə etməmişdir³.

Rus tədqiqatçı A.A.Şahmatovun frazeologiya nəzəriyyəsinin inkişafındakı rolu da böyükdür. O, “Rus dilinin sintaksisi” əsərində frazeologiya probleminə sintaktik baxımdan yanaşaraq, bölünməz söz birləşməsi haqqında orijinal bir nəzəriyyə yaratmışdır⁴.

Frazeologiya nəzəriyyəsinin sonrakı inkişafı V.P.Jukovun tədqiqatları ilə bağlıdır. O, frazeoloji vahidlər və sözlər arasında leksik, semantik və sintaktik səviyyələrdə oxşarlıqları və fərqlilikləri müəyyənləşdirmiş və frazeologizmlərin təkrarlanma, semantik bölünməzlik (idiomatiklik), ayrıca tərtib olunmuş konstruksiya və komponentlərin spesifik uyğunluğu kimi əsas əlamətlərini fərqləndirmişdir⁵.

Frazeologiyanın koqnitiv aspekti A.N.Baranov və

---

¹ Керимова, Н.Э. Происхождение фразеологизмов в современном английском языке // – Bakı: Elm və təhsil, Filologiya məsələləri, – 2022. № 2, – с. 90

² Yənə orada, – s.89

³ Бодуэн де Куртене, И.А. Избранные труды по общему языкознанию / – Москва: Изд-во Юрайт, – 2024. – с.52-53

⁴ Шахматов, А.А. Синтаксис русского языка. / Изд. 2. – М.: Учпедгиз, – 1941. – с.278-279

⁵ Жуков, В.П. Русская фразеология: учебное пособие. / В.П. Жуков, А.В. Жуков. – М.: Высшая школа, – 2006. – с.6

D.O.Dobrovolskiyın əsərlərində açıqlanır. Onlar frazeologizmin daxili forması və mənasının obrazlı motivasiyasının vacibliyini vurğulamışlar. Alimlər qeyd edirlər ki, frazeoloji vahidlərin mənalılarının dəyişməsi əsasən onların komponentlərinin metaforik yenidən dəyərləndirilməsi prosesləri ilə bağlıdır⁶.

Azərbaycan dilçiliyində müqayisəli-tipoloji istiqamət N.Ç.Vəliyevanın tədqiqatları ilə təmsil olunur. O, ilk dəfə olaraq ingilis, Azərbaycan və rus dillərində frazeoloji vahidlərin linqvistik təhlilini aparmışdır. İdiomlar müvafiq xalqın həyat tərzini, dini inanclarını, etnopsixoloji xüsusiyyətlərini və ənənəvi məşğuliyyətlərini əks etdirir⁷.

Rus dilinin frazeoloji sintaksisi üzrə mütəxəssis İ.Həmidov paremioloji-frazeoloji predikativ konstruksiyaların, yəni atalar sözləri və zərb-məsəllər adlandırılan ifadələrin təsnifat prinsiplərini işləyib hazırlamış, bu problemi müasir paremiologiyanın əsas məsələlərindən biri kimi nəzərdən keçirmişdir⁸.

M.Hüseynzadə Azərbaycan dilinin frazeologiyası haqqında dərslük ədəbiyyatında ilk məlumatları təqdim edən tədqiqatçılardan biri olmuşdur⁹.

Azərbaycan dili frazeologiyasının öyrənilməsi tarixində mühüm hadisə H.Bayramovun “Azərbaycan dilinin frazeologiyasının əsasları” adlı dərslidir. Bu əsərdə ilk dəfə frazeologiyanın obyektini, onun xüsusiyyətləri, məna növləri, onların sözlər və sərbəst birləşmələri ilə əlaqəsi, həmçinin frazeoloji vahidlərin yaranma yolları izah edilmişdir¹⁰.

Y.Seyidov isə monoqrafiyasında müasir dilin strukturunda fəaliyyət göstərən sərbəst və sabit söz birləşmələrinin leksik-sintaktik

---

⁶ Баранов, А.Н. Основы Фразеологии: (Краткий Курс): Учебное Пособие. / А.Н. Баранов, Д.О. Добровольский – М.: Флинта; Наука, – 2016. – с.130

⁷ Vəliyeva, N.Ç. Frazeoloji birləşmələrin müqayisəli linqvistik təhlili (Azərbaycan, ingilis, rus dillərinin materialları əsasında). / – Bakı: Ünsiyyət, – 2001. – s.179

⁸ Həmidov, İ.H. Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti / İ.H.Həmidov, M.Q.Qocayev, R.Ə. Məmmədova: [və b.]. – Bakı: TEAS Press. – 2020. – 1560 s.

⁹ Hüseynzadə, M. Müasir Azərbaycan dili. / M.Hüseynzadə. – Bakı: ADU-nun nəşriyyatı, –1954. – s.104

¹⁰ Bayramov, H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. / H.Bayramov. – Bakı: Maarif nəşriyyatı, – 1978. – s.121

xüsusiyyətlərini hərtərəfli şəkildə təhlil etmişdir. Onun fikrincə, sərbəst və sabit söz birləşmələri barədə müxtəlif baxışların yaranması bu ifadələrin oxşarlığı ilə izah olunur və həmin oxşarlıq onların mənşəyi ilə bağlıdır¹¹.

Beləliklə, tədqiqatların sayının çox olmasına baxmayaraq, frazeologizmin sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi və onların terminoloji statusu ilə bağlı universal yanaşma indiyədək formalaşmamışdır. Mövcud təriflər frazeoloji vahidlərin sistemli təşkili və funksional spesifikliyinin tanınması baxımından üst-üstə düşür ki, bu da onları sərbəst söz birləşmələrindən fərqləndirməyə imkan verir. Frazeologizmlər dildə sabitlik xüsusiyyəti ilə səciyyələnsə də, mədəni və metaforik dəyişikliklərə məruz qalaraq dinamik xarakter daşıyır və nominativ, eləcə də obrazlı-ifadəli funksiyaları yerinə yetirir. Əsas əlamətlər – qeyri-kompozisionallıq, institusionallaşma və sabitlik – frazeologizmlərin dilin müstəqil və mədəni cəhətdən markalanmış vahidləri kimi dərk edilməsinin nəzəri əsasını təşkil edir.

Üçüncü paragraf *“Frazeologizmlərin təsnifatının mübahisəli məsələləri”* adlanır. Bu paragrafda frazeoloji vahidlərin təsnifatı problemi nəzərdən keçirilir ki, bu problem frazeologiyanın müstəqil dilçilik sahəsi kimi formalaşdığı dövrdən etibarən əsas məsələlərdən biri olmuşdur. Tanınmış rus dilçisi V.V.Vinogradovun əsərləri müxtəlif dillərin frazeoloji fondunun öyrənilməsində mühüm mərhələ hesab olunur. Alim frazeoloji vahidləri üç tipə ayırmışdır: frazeoloji birliklər, frazeoloji bitişmələr və frazeoloji birləşmələr¹². Bu təsnifatın əsas çatışmazlığı frazeologizmlər üçün vahid meyarın olmamasıdır: frazeoloji bitişmələr və birliklər üçün əsas meyar semantik bütövlük olduğu halda, frazeoloji birləşmələr üçün analitiklik əsas götürülür, müəllif motivasiyasının dərəcəsi isə subyektiv xarakter daşdığı üçün nəzərə alınmır.

Təsnifatın alternativ yanaşmaları N.Ç.Vəliyevanın tədqiqatlarında təqdim olunur. Tədqiqatçı frazeoloji kombinasiyaları

---

¹¹ Seyidov, Y. Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri. Y.Seyidov. – Bakı: Maarif, – 1966. – 340 s.

¹² Виноградов, В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. / В.В.Виноградов. – Москва: Высшая школа, – 1986. – с.33

fel və qeyri-fel olmaqla iki qrupa ayırır və felin mərkəzi komponent kimi aparıcı rolunu vurğulayır. Onun fikrincə, qeyri-fel frazeologizmlər iki və ya daha çox sözdən ibarətdir və komponentlər arasında olan qrammatik əlaqənin növünə görə təsnif edilir¹³.

Təsnifatın semantik-mədəni aspekti Ə.Hacıyeva, E.Nəcəfov və A.Cəfərovun tədqiqatlarında öz əksini tapmışdır. Tədqiqatçılar idiomları beş qrupa ayırırlar: ənənələrlə bağlı olanlar, xüsusi adlar ehtiva edənlər, digər dillərdən alınmış, obrazlı şəkildə yenidən şərh edilmiş və tam frazeoloji idiomlar¹⁴.

A.Makkey qeyd edirdi ki, 1972-ci ilə qədər alimlərin əksəriyyəti frazeoloji vahidlərin mənalарının əlifba sırası ilə təqdim olunması, yəni sadəcə sadalanması ilə kifayətlənmişdir¹⁵.

Yalnız 1963-cü ildə J.Katz və P.Postal frazeoloji vahidlərin hərtərəfli tədqiqini təqdim edərək, leksik deyimlərlə fraza deyimlərini fərqləndirdilər. Tədqiqatçıların fikrincə, leksik idiom, mənası bu morfemlərin mənalарından əmələ gəlməyən iki və ya daha çox morfemin birləşməsidir. Belə idiomlar ən aşağı səviyyənin sintaktik kateqoriyalarına aiddir: isim, feil, sifət və s. Fraza idiomlarında ən aşağı sintaktik səviyyənin heç bir komponenti digərlərinə nisbətən üstünlük təşkil etmir¹⁶.

Öz növbəsində, M.Makkarti idiomların semantik təsnifatını işləyib hazırlamış, komponentlərdən mənanın çıxarılma dərəcəsiindən asılı olaraq şəffaf (transparent idioms), yarımsəffaf (semi-opaque idioms) və qeyri-şəffaf idiomları (opaque idioms) fərqləndirmişdir¹⁷.

Semantik və qrammatik meyarlar əsasında frazeoloji vahidlərin təsnifatına dair cəhdlər M.Stabbsın əsərlərində də öz əksini

---

¹³ Vəliyeva, N.Ç. Müxtəlif sistemli dillərdə feili birləşmələrin tipoloji təhlili. / N.Ç.Vəliyeva. – Bakı: Avropa, – 2008. – 862 s.

¹⁴ Hacıyeva, A. English Phraseology. / A.Hacıyeva, E.Nəcəfov, A.Jafarov. – Bakı, – 2009. – 228 p.

¹⁵ Makkai, A. Idiom Structure in English. / A.Makkai. – New York: Walter de Gruyter, – 2013. – p.27

¹⁶ Katz, J. Semantic Interpretation of Idioms and Sentences Containing Them. Quarterly progress report. / J. Katz, P. Postal. – 1963. № 70. – p. 275

¹⁷ McCarthy, M. Vocabulary. / M.McCarthy. – Oxford: Foreign Language Study, – 1990. – p.43-44

tapmışdır¹⁸.

Dissertasiyamızda frazeologizmlərin əsas komponentinə görə bölgüsü əsas götürülür: a) hərəkətləri və vəziyyətləri ifadə edən, əksər hallarda xəbər funksiyasını yerinə yetirən feili frazeoloji birləşmələr; b) komponentləri isim, sifət və ya saydan ibarət ola bilən qeyri-feili frazeoloji birləşmələr.

Beləliklə, təklif olunan təsnifat frazeologizmlərin funksional və semantik xüsusiyyətlərini nəzərə alır ki, bu da onu media diskursu və digər dilçilik tədqiqatları çərçivəsində təhlil üçün əlverişli edir.

“Dilçilikdə mətn – diskurs – media diskursu anlayışlarının qarşılıqlı əlaqəsi” adlanan ikinci fəsil dörd paragrafdan ibarətdir. Birinci paragraf **“Mətn dilçiliyinin ümumnəzəri problemləri”** son onilliklərin mətn problemlərinə artan maraqla səciyyələndiyini və bu problemlərin dilçilik tədqiqatlarının obyektin çevrildiyini nəzərdən keçirir.

Müasir dilçiliyin inkişaf mərhələsində mətnin tədqiqat obyektini kimi öyrənilməsinin əsasları İ.A.Boduen de Kurtene tərəfindən qoyulmuş və bu istiqamət A.A.Leontyev, İ.V.Arnold, İ.R.Qalperin və bir sıra digər alimlərin əsərlərində öz inkişafını tapmışdır.

İ.V.Arnoldun qeyd etdiyi kimi, mətni digər dil səviyyələrindən fərqləndirən ümumi tərifin formalaşdırılması üçün bir sıra suallara cavab vermək zəruridir: 1) mətn üçün hansı amil əsas rol oynayır; 2) mətnin sərhədləri hansılardır; 3) mətn hansı ölçülərə malik ola bilər və bu ölçüləri nə müəyyənləşdirir; 4) mətnlə dilin digər səviyyələri arasında hansı əlaqələr mövcuddur¹⁹.

Azərbaycanlı alim K.M.Abdullayev mətnin mahiyyəti barədə yazır: *“Mətn elə bir sintaktik kompleksdir ki, o, digər sintaktik formaların nisbi sonsuzluğunu, yəni onların məna baxımından semantik natamamlığını aradan qaldırır. Bununla da mətn öz tamamlanmasını nümayiş etdirir”*²⁰. Buna əsaslanaraq demək olar ki,

¹⁸ Stubbs, M. Words and Phrases: Corpus Studies of Lexical Semantics. – Oxford: Blackwell, – 2002. – p.201

¹⁹ Арнольд, И.В. Стилистика: современный английский язык: учебник / И.В.Арнольд; науч. ред. П.Е.Бухаркин. – 14-е изд., стер. – Москва: ФЛИНТА, – 2021. – с.191

²⁰ Abdullayev, K.M. Azərbaycan dilinin sintaksisinin nəzəri problemləri. / K.M.Abdullayev. – Bakı: Maarif, – 1999. – s.13

mətn resipiyent tərəfindən məna informasiyasının qavranılması və interpretasiyası prosesində əsas amil kimi çıxış edir. Alimin fikrincə, məhz ənənəvi sintaktik nəzəriyyənin məhdudiyətləri mətn dilçiliyinin inkişafını müəyyənləşdirmişdir və bu çərçivədə cümlə analizin son deyil, aralıq vahidi kimi qəbul edilir²¹.

A.Qreymas oxşar mövqe tutur və bildirir ki: “*Mətn ifadələrin birləşməsinin nəticəsi deyil, əksinə, ifadələrə parçalanmış vahid bir bütövdür.*” Mətn ikiqat təbiətə malikdir: relevantlıq və dəyişkənlik²². N.Enkvist mətnin parametrlərini mövzu /topic/, istiqamət /focus/ və əlaqəlilik /linkage/ baxımından fərqləndirir²³.

A.Məmmədov mətni sintaktik iyerarxiya daxil olan və semantik mürəkkəbliik səviyyəsinə görə cümləni üstələyən bir vahid kimi nəzərdən keçirir²⁴.

F.Veysəlli mətnin kommunikativ təbiətini vurğulayaraq qeyd edir ki, məhz bu xüsusiyyət sintaktik vasitələrin seçimini müəyyənləşdirir və mətnin kommunikativ tamamlanmasını təmin edir. Bu zaman mətn və cümlə təşkil olunma qanunlarına görə bir-birindən fərqlənir. Mətnin bütövlüyünün formalaşmasında leksik, qrammatik, fonetik və intonasiya vasitələri, eləcə də mətnin konkret kommunikativ situasiya ilə əlaqəsi mühüm rol oynayır²⁵.

F.Veysəllinin fikrincə, şifahi ünsiyyətdə paralingvistik vasitələrə (qaş və göz hərəkətləri, müxtəlif bədən hərəkətləri, jestlər və s.), yazılı ünsiyyətdə isə durğu işarələrinə (nöqtə, nöqtəli vergül, nida və sual işarələri və s.) müraciət olunur²⁶.

N.Enkvistin fikrincə, “*mətn müəyyən real situasiya*

---

²¹ Abdullayev, K.M. Azərbaycan dilinin sintaksisinin nəzəri problemləri. / K.M.Abdullayev. – Bakı: Maarif, – 1999. – s.19

²² Греймас, А.Ж. Структурная семантика: Поиск метода / Пер. с франц. Л.Зиминой. – М.: Академический Проект, – 2004. – с.56

²³ Enkvist, N.E. From Text to Interpretability: A. Contribution to the Discussion of Basic Terms in Text linguistics. / N.E. Enkvist // Connexity and Coherence: Analysis of Text and Discourse. Ed. By W.Heydrich. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, – 1989. – p.377

²⁴ Məmmədov, A. Mətn yaranmasında formal əlaqə vasitələrinin sistemi / A.Məmmədov. – Bakı: Elm, – 2002. – s.22

²⁵ Veysəlli, F. Diskurs təhlilinə giriş. / F.Veysəlli. – Bakı: Təhsil, – 2010. – s.89

²⁶ Yəne orada, – s.90

çərçivəsində mövcud olmalıdır”²⁷.

Beləliklə, mətn həm dil sisteminin məhsulu, həm də sosial-koqnitiv fenomen olmaqla dinamik və çoxşaxəli bir struktur kimi nəzərdən keçirilir. O, formal dil elementlərinin müəllifin kommunikativ niyyətləri ilə qarşılıqlı şəkildə vəhdət təşkil etdiyi mürəkkəb bir sistemdir və bu niyyətlər adresat tərəfindən qavranılır. Nəticə etibarilə, mətn yalnız lingvistik təhlilin obyekt deyil, həm də sosial qarşılıqlı fəaliyyət prosesində mənaların daşıyıcısı kimi çıxış edən fəal kommunikasiya subyektidir.

İkinci fəslin ikinci paraqrafında **“Metatekst, paratekst, intertekt”** anlayışları nəzərdən keçirilir. İlkin mərhələdə metatekst qeyri-müyyən anlayış kimi şərh olunurdu, çünki o, müxtəlif verbalizasiya üsullarını – sözləri, ifadələri və onların ardıcılıqlarını əhatə edirdi. Mətn nəzəriyyəsi, üslubiyat və praqmalinqvistika çərçivəsində metatekst – nitq subyekti təqdim edən, mətnin təşkil qaydalarını açıqlayan və cümlələr arasında ekvivalent və iyerarxik əlaqələri göstərən komponent kimi qiymətləndirir²⁸.

İfadədə subyekt bu mətnin göndərəni və yaradıcısı kimi göstərilir. Metaplanın göndərən kateqoriyası (mətn müəllifi) ilə əlaqəsi, ifadə məhdudlaşdıran hissələrdə – başlıq, giriş, indeks, qeydlər və s. – təqdim olunan xüsusilə nəzərə çarpan bir metatekst tipinə işarə edir. Natali P.Gross bu hadisəni təhlil edərək qeyd edir ki, paratekstuallıq – mətnin paratekstlə qurduğu bütün münasibətləri əhatə edir və bununla da intertektuallıq xəttində daha aydın istiqamətlənməyə şərait yaradır²⁹. Eyni zamanda J.Jennet parateksti transtextual münasibətlərin beş növünün müzakirəsində mühüm element kimi dəyərləndirir³⁰.

---

²⁷ Enkvist, N.E. From Text to Interpretability: A. Contribution to the Discussion of Basic Terms in Text linguistics. / N.E.Enkvist // Connexity and Coherence: Analysis of Text and Discourse. Ed. By W.Heydrich. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, – 1989. – p.371

²⁸ Heinrich, Plett. ‘Intertextualities’ in Intertextuality. / Plett Heinrich, edited by Heinrich Plett. – Berlin – New York: Walter de Gruyter, – 1991. – p.18

²⁹ Piegay-Gross, N. Poetika intertektualitetit. / N.Piegay-Gross. – Parnas, Prishtinë, – 2011. – p.23

³⁰ Genette, G. Paratexts: Thresholds of Interpretation. / G.Genette. – Cambridge: University Press, –1997. – p.121.

Məhsuldar tədqiqatlar, o cümlədən Ş.Tahir-Gürçağların³¹ və R.Vatsın³² işləri, paratekstə və onun tərcüməsi problemlərinə xüsusi diqqət yetirir.

Paratekst mütləq yazılı və ya şifahi material olmaq məcburiyyətində deyil. Müəllif qeydləri, kənar şərhələr və izahçı materiallar da daxil olmaqla, paratekst formalarının müxtəlifliyi olduqca genişdir. J.Jennet vurğulayır ki, paratekst bir mətnlə digər mətn arasında əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə bilər və kütləvi informasiya əsrində mətni əhatə edən, əvvəllər mövcud olmayan diskurslar sürətlə artmışdır. Paratekstin tipik nümunələrinə başlıqlar və altbaşıqlar, ön söz, ithaflar, epiqraflar, qeydlər, epiloqlar və son sözlər daxildir³³.

1960-cı illərdə Yu.Kristeva tərəfindən irəli sürülmüş intertekstuallıq bir mətnin digər mətnlə birbaşa təkrar olmadan qarşılıqlı əlaqədə olma üsulunu təsvir edir³⁴. Natali P.Qross dəqiqləşdirir ki, Yu.Kristevanın konsepsiyasında intertekstuallıq əvvəlki mətnin təhrifinə endirilmir, əksinə, mətn daxilində baş verən dinamik bir proses kimi çıxış edir³⁵. J.Jenet intertekstuallığı iki və ya daha çox mətnin birgə mövcudluğu münasibəti, yaxud bir mətnin digər mətnlə real şəkildə mövcud olması kimi nəzərdən keçirir. Mətnlərarası transsendentliyi o, transtekstuallıq termini ilə ifadə edir və bu anlayış beş növ münasibəti əhatə edir: intertekstuallıq, paratekstualıq, metatekstualıq, hipertekstuallıq və arxitekstuallıq³⁶.

---

³¹ Tahir-Gürçağlar, Şehnaz. What Texts Don't Tell: The Use of Paratexts in Translation Research / Şehnaz Tahir-Gürçağlar // In Theo Hermans (ed.) Crosscultural Transgressions. Research Models in Translation Studies II: Historical and Ideological Issues. – Manchester: St. Jerome, – Manchester. – p.44-60

³² Watts, R. Translating Culture: Reading the Paratexts to Aimé Césaire's Cahier d'un retour au pays natal // TTR:Traduction, Terminologie, Rédaction – 2000. 13(2), – p.29-46

³³ Genette, G. Paratexts: Thresholds of Interpretation. / G.Genette. – Cambridge: University Press, –1997. – p.2-3

³⁴ Kristeva, J. Against Intertextuality // Philosophy and Literature, – 1980. 28 /2 – p.227-242.

³⁵ Piegay-Gross, N. Poetika intertekstualitetit. / N.Piegay-Gross. – Parnas, Prishtinë, – 2011. – p.20

³⁶ Genette, G. Paratexts: Thresholds of Interpretation. / G.Genette. – Cambridge: University Press, –1997. – p.132

Geniş mənada intertekstuallıq – mətnlər, xüsusilə də bədii mətnlər arasında mövcud olan əlaqəni ifadə edir. Bu zaman bir əsər digərinə təsir göstərir, onu əks etdirir və ya ona qarşı qoyulur. İntertekstuallıq ədəbi janrların təhlilində, hörmət əlaməti kimi, eləcə də parodiya və ya tənqidi dəyərləndirmə məqsədilə istifadə olunur.

Beləliklə, metatekst, paratekst və intertekst mətnin təşkilinin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan səviyyələrini təşkil edərək onun struktur və semantik bütövlüyünü, oxucunun istiqamətləndirilməsini və digər mətnlərlə qarşılıqlı əlaqəsini təmin edir. Bu komponentlər birlikdə mətnin kommunikativ və mədəni fenomen kimi dinamikliyini vurğulayır, onun çoxsəviyyəli təbiətini və diskursiv məkanda qarşılıqlı təsir qabiliyyətini nümayiş etdirir.

İkinci fəslin üçüncü paragrafı ***“Müasir dilçilik nəzəriyyəsi nöqteyi-nəzərindən mətn və diskursun diferensiallaşdırılması”*** adlanır və mətnlə diskursun mahiyyətini, eləcə də onların müasir dilçilik nöqteyi-nəzərindən təhlilini əhatə edir. Diskurs dili vahidi kimi dilçilikdə tədqiqatçıların nitqin insani amillinə diqqət yetirməsi nəticəsində formalaşmışdır. Anqlo-amerikan diskurs təhlili məktəbində diskurs dialoqla eyniləşdirilir və diskursiv praktika kimi başa düşülür. Alman məktəbində isə əsas diqqət kommunikativ prosesin dil komponentinə yönəldilir və diskurs vahid mövzu ilə birləşdirilmiş mətnlər toplusu kimi nəzərdən keçirilir.

A.Məmmədov formal kommunikativ vasitələrin mətn yaradılmasında rolunu vurğulayır, informasiya strukturu, yeni və verilmiş məlumatın nisbəti, tərcümə məsələlərinə diqqət yetirir³⁷.

İngilis tədqiqatçılar R.Hodge və G.Kress mətn və diskursu bir-birini tamamlayan anlayışlar kimi nəzərdən keçirərək, onların həm sosial, həm də linqvistik səviyyələrini vurğulayırlar³⁸.

V.E.Çernyavskaya diskurs anlayışına dair mövcud izahları ümumiləşdirərək onu iki əsas növə ayırır: 1) yazılı mətnlərdə və şifahi nitqdə qeydə alınmış, müəyyən koqnitiv və tipoloji baxımdan şərtlənmiş kommunikativ məkanda reallaşan konkret kommunikativ

---

³⁷ Mammadov, A. Discourse and Translation: functional- cognitive approach. / A.Mammadov, L. Ziyadova – Baku: Letterpress, – 2012. – p.98

³⁸ Hodge, R. Language as Ideology / R.Hodge, G.Kress. – London: Routledge, – 1993. – p.74

hadisə; 2) mövzu baxımından bir-biri ilə əlaqəli mətnlər məcmusu³⁹.

F.Veysəlli “*diskurs = mətn + kontekst + dil (üslubi) əlamət*” formulunu irəli sürərək, diskursun həm mətnin yaranma prosesini, həm də onun adresat tərəfindən interpretasiyasını əhatə etdiyini vurğulayır. Geniş ekstralingvistik mənada diskurs sosial təcrübənin təzahür forması və onun dil vasitəsilə ifadə olunma vasitəsi kimi nəzərdən keçirilir⁴⁰.

Beləliklə, diskurs çoxölçülü kommunikativ hadisə kimi başa düşürük. O, konkret sosial və koqnitiv kontekstdə ünsiyyət iştirakçılarının qarşılıqlı əlaqəsinin dinamik prosesi olub, bu proses çərçivəsində dil vasitələri mənaların yaradılması, ötürülməsi və şərh edilməsi üçün xidmət edir. Bu prosesdə diskurs nitq fəaliyyətinin həm nəticəsi, həm də vasitəsi kimi çıxış edir, mətni və ekstralingvistik amilləri özündə birləşdirərək kommunikasiya zamanı həm lingvistik xüsusiyyətlərin, həm də sosial, mədəni və pragmatik aspektlərin nəzərə alınmasına imkan yaradır. İki yanaşmanın sintezi tədqiqatımızın məqsədlərinə cavab verir və media diskursunun mahiyyətinin öyrənilməsi üçün optimal hesab olunur.

İkinci fəslin dördüncü paragrafı “**Media diskursu: parametrlər və növlər**” adlanır. A.Bell qeyd edir ki, mediamətn anlayışı xeyli daha genişdir və səs, intonasiya parametrlərini, eləcə də vizual obrazları əhatə edir. Bu baxımdan mediamətnlər onların yaradılması və yayılması üçün istifadə olunan texnologiyaları özündə təcəssüm etdirir⁴¹.

E.O’Keeffe mediadiskursu nitq platformaları vasitəsilə həyata keçirilən ictimai, istehsal olunmuş və qeyd alınmış qarşılıqlı fəaliyyət forması kimi müəyyənləşdirir⁴². O, kommunikatoru, kommunikantı, kanalı, geribildirimi, mesajı, həmçinin kodlaşdırma və dekodlaşdırma

---

³⁹ Чернявская, В.Е. Дискурс как объект лингвистических исследований // Текст и дискурс: проблемы экономического дискурса: сб. науч. статей. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского гос. ун-та экономики и финансов, – 2001. – с.11

⁴⁰ Veysəlli, F. Diskurs təhlilinə giriş. / F.Veysəlli. – Bakı: Təhsil, – 2010. – s.22

⁴¹ Bell, A. Approaches to media discourse. / A Bell, P.Garrett. – Oxford: Blackwell, – 1998. – p.35

⁴² O’Keeffe, A. Media and Discourse Analysis // The Routledge Handbook of Discourse Analysis by Gee, J.&Handford, M. – London: Routledge, –2011. –p.441

proseslərini əhatə edən kommunikasiya modelinə əsaslanır.

Kommunikativ modeli inkişaf etdirən T.Q.Dobrosklonskaya mediadiskursu kommunikasiya komponentlərini özündə birləşdirən mesajla müqayisə edir, halbuki mediamətn qəbul edildiyi kanaldan asılı olaraq mesaj kimi dərk olunur⁴³.

Azərbaycan tədqiqatçısı N.İmanova media diskursunu ictimai, institusional və spontan olmayan ünsiyyət kimi izah edir; formallıq və kütləvi auditoriyaya yönəlikdir⁴⁴.

Media həyatın hər bir fərdi və bütövlükdə cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə etmişdir: müasir reallıq media sahədən ayrılmazdır. Bununla əlaqədar olaraq, bu tip diskursun taksonomiyası müəyyən çətinliklər yaradır, çünki onu müxtəlif parametrlər və meyarlar üzrə təsnifləşdirmək mümkündür. Media diskursunun ən ümumi tipologiyası ilk növbədə KİV-in növlərinə, yəni informasiya ötürülməsi kanallarına əsaslanır. Buna uyğun olaraq çap diskursu (çap media diskursu), radio diskursu, televiziya diskursu, internet diskursu fərqləndirilir; internet diskursu dedikdə isə kütləvi informasiya vasitələri sahəsində ünsiyyətin bütün elektron formaları nəzərdə tutulur⁴⁵.

E.O.Kojemyakinin fikrincə, media diskursunun funksiyalarına aşağıdakılar aid edilir: kommunikativ, dəyər, koqnitiv və konstruktiv. Kommunikativ funksiya diskursun təsir göstərmək, inandırmaq, motivasiya etmək və məlumatlandırmaq məqsədilə istifadə olunmasını nəzərdə tutur. Dəyər funksiyası reallığın və faktların yaxşı/pis, qəbul edilən/qəbul edilməyən kimi meyarlar əsasında qiymətləndirilməsinə imkan verir. Koqnitiv funksiya biliklərin ötürülməsi, məlumatın izahı və proqnozlaşdırılması ilə bağlıdır. Konstruktiv funksiya isə arzu olunan və ya zəruri gələcək situasiyaların formalaşdırılmasına, eləcə də onların qurulma

---

⁴³ Добросклонская, Т.Г. Добросклонская Т.Г. Вопросы изучения медиатекстов (опыт исследования современной английской медиаречи) / Т.Г.Добросклонская. – [изд. 2-е.] – Москва: УРСС, – 2005. – с.200

⁴⁴ İmanova, N.M. Virtual kimlik və onun yeni media diskursunda linqvistik ifadəsi: /filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı, 2024. – s.129-133

⁴⁵ Каримова, Н.Э. Дискурс масс-медиа: параметры и разновидности. // – Баку, БСУ, Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук, – 2022. № 3 – с.77-78

normalalarının müəyyənləşdirilməsinə yönəlmişdir⁴⁶. Bu, onunla izah olunur ki, media diskursun dili kommunikativ baxımdan anlaşılan, eyni zamanda ifadəli, parlaq və cəlbedici olmalıdır⁴⁷.

Biz hesab edirik ki, media diskursu – ictimai və məqsədlə şəkildə qurulmuş qarşılıqlı fəaliyyət formasıdır və təsadüfi və ya spontan xarakter daşımır (gündəlik şifahi və ya yazılı nitqdən fərqli olaraq). Bu diskurs nə şəxsi, nə də qeyri-rəsmi ünsiyyət formatına aiddir. Bu xüsusiyyətlərin zahiri aydınlığına baxmayaraq, onlar media diskursunun təhlili, təsviri və dərk edilməsi baxımından prinsipial əhəmiyyət kəsb edir.

“İngilisdilli media diskursunda frazeologizmlərin işlənməsi” adlı üçüncü fəsil dörd paragrafdan ibarətdir. Bu fəsildə ingilisdilli media diskursunda frazeoloji vahidlərin inkişaf xüsusiyyətləri araşdırılır. Birinci paragraf **“Siyasi yönümlü media diskursunda frazeologizmlər”** adlanır. Siyasi yönümlü media diskursu siyasi diskursun səciyyəvi xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən ayrıca diskurs tipidir. İngilisdilli siyasi media diskursunda tez-tez işlədilən *you, we, they* şəxs əvəzlilikləri müxtəlif mənaları (xüsusilə inklüzivlik) aktuallaşır və təqdim olunan məlumatın pozitiv və obyektiv olması illüziyasını yaradır. Frazeoloji vahidlər siyasi nitqdə güclü inandırma vasitəsi kimi çıxış edir.

Aşağıda Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanının idarəçilik fəaliyyətinin təsvir olunduğu diskurs fraqment təqdim olunur:

*/Armenian officials and Azerbaijan on Saturday accused each other of breaching a peace deal that ended six weeks of fierce fighting over Nagorno-Karabakh, with Azerbaijan's leader threatening to crush Armenian forces with **an iron fist**.// (12 December 2020, The Guardian)*

Burada işlədilən *iron fist* frazeologizmi sözün hərfi mənasında "dəmir yumruq" kimi tərcümə olunur. *Iron fist* frazeologizmi ənənəvi

---

⁴⁶ Кожемякин, Е.А. Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования. // – Белгород: Научные ведомости Белгородского государственного университета, – 2010. №2 (73), Вып. 11, – с.13-21

⁴⁷ Васильева, Л.В. Исследование модусных категорий в эволюции медиадискурса: на материале американской прессы XX века: / автореферат дисс. канд. филол. наук / – Владивосток, 2010. – с.12

olaraq avtoritar idarəetmə üslubu ilə assosiasiya olunsa da, Azərbaycan kontekstində ingilisdilli siyasi diskursda semantik transformasiyaya məruz qalır. Prezident İlham Əliyevin ritorikasında bu obraz milli birliyin, gücün və ədalətin bərpasının metaforası kimi yenidən mənalandırılır, həmçinin istənilən anda hər hansı düşmən təcavüzünə layiqli cavab verməyə qadir olan güclü ordunun rəmzi kimi təqdim olunur.

Digər bir nümunədə ABŞ siyasəti ilə bağlı mediada aşağıdakı frazeologizm işlədilmişdir:

/Biden vows to 'shut down the border' if Senate immigration bill is passed. But the House speaker said deal involving border security and aid to Ukraine is 'dead on arrival' in its current form.// (24 January 2024, The Guardian)

Dead on arrival ifadəsi hər hansı bir təşəbbüsün əvvəlcədən uğursuzluğa məhkum olduğunu və reallaşmaq şansının olmadığını ifadə etmək üçün istifadə olunur. Bu ifadəni Prezident Co Baydenin şübhəli planlarına münasibətdə işlədilən müəllif məqalənin başlığının ekspressivliyini artırır və oxucunun diqqətini problemin üzərinə yönəldir.

Beləliklə, frazeoloji vahidlər parlaq, emosional cəhətdən zəngin obrazlar yaradır və müəlliflərə hadisələri qiymətləndirmək, auditoriyaya təsir göstərmək imkanı verir. Onlar siyasi identikliyin formalaşmasında əsas rol oynayaraq tərəfdarlarda birlik və mənsubiyyət hissini gücləndirir. Parlaq ifadələr „şüarlar və sabit söz birləşmələri qrup identikliyin markerləri kimi çıxış edir, dəstəyin konsolidasiyaya və auditoriyanın səfərbər olunmasına xidmət edir. Siyasətçilər frazeologizmlərin emosional və ideoloji potensialından istifadə etməklə hadisələrin qavranılmasını formalaşdırmaq və loyallığı möhkəmləndirilmək məqsədilə onları strateji şəkildə tətbiq edirlər.

Üçüncü fəslin ikinci paragrafı **“İqtisadi yönümlü media diskursunda frazeologizmlər”** adlanır. İngilisdilli iqtisadi diskursda frazeoloji vahidlərin təhlili bu leksik vahidləri təsnif etməyə imkan verməklə yanaşı, ingilis mentalitetinin səciyyəvi cəhətlərini, eləcə də sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi münasibətlərin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə şərait yaradır. Frazeoloji komponentdən əlavə,

İqtisadi diskurs məntiqi ardıcılıq, dəqiqlik, əsaslandırılmış və informativlik kimi bir sıra spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. İqtisadi nitqdə frazeoloji terminologiya pul vahidlərini, bazar və mübadilə münasibətlərinin iştirakçılarını, iqtisadi fəaliyyətin obyekt və subyektlərini, həmçinin qiymətləndirici iqtisadi göstəriciləri (məsələn, uğur dərəcəsini və s.) əhatə edir. İqtisadi frazeoloji vahidlər aşağıdakı leksik-semantik mikrosahələri əhatə edir: bank işi və maliyyə, sənaye-istehsal sahəsi, iqtisadi siyasət⁴⁸.

İngilisdilli iqtisadi media diskursunda money (pul) leksik vahidi tez-tez frazeoloji vahidlərin tərkibində işlədilir və onlara xas olan mənəvi-qiymətləndirici konnotasiyaları aktuallaşır :

*The ties between Wall Street financiers and politicians are the subject of a lot of scrutiny. Not for nothing is Goldman Sachs, a bank, sometimes nicknamed Government Sachs. But how important are **the moneybags** in New York to political success in Washington, DC? // (15 September 2020, The Economist)*

Burada *moneybag(s)* frazeologizmi – “*pul kisəsi, varlı adam(lar)*” verilmiş mediamətn fraqmentində varlı insanları ifadə etmək üçün istifadə olunur və mənfi qiymətləndirici çalara malikdir.

Beləliklə, ingilisdilli iqtisadi media diskursunda frazeoloji vahidlər yüksək praqmatik əhəmiyyətə malikdir: onlar iqtisadi proseslərin və bu proseslərin iştirakçılarının əyani təsvirinə xidmət edir, informasiyanın qiymətləndiriciliyini və ifadəliliyini gücləndirir, həmçinin çox vaxt jurnalistin kommunikativ niyyətlərinə uyğun olaraq oxucu rəyin formalaşmasına təsir göstərir.

Üçüncü fəslin üçüncü paraqrafında “***Müxtəlif yönümlü media diskursunda frazeologizmlər***” adlı bölmədə frazeoloji vahidlərin özünəməxsus kommunikativ funksiyasına görə ingilisdilli media diskursda tutduğu mühüm yer araşdırılır. Rəng simvolikasının elementlərini ehtiva edən frazeoloji ifadələr ingilisdilli media diskursunda geniş şəkildə istifadə olunur. İngilis frazeoloji vahidlərinin tərkibində koloritli leksemin mənası emosional gərginliyi və hisslərin zənginliyini izah etməyə imkan verir. Bəzi

---

⁴⁸ Керимова Н.Э. Фразеологические единицы в дискурсе англоязычной масс-медиа экономической направленности. // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti “Dil və ədəbiyyat”, –2022. – s.62-67

hallarda bu ifadələrdə rəng komponentləri birbaşa öz mənasında işlədilir, digər hallarda isə frazeologizmin əsas mənası psixoloji aspektlərlə əlaqələndirilir⁴⁹.

/It started when he was telephoned out of the blue by Buckingham Palace. At the time, the years before and after the Coronation, he was the world's best ...// (29 May 2022, The Sunday Times)

Out of the blue idiomunun tam forması *out of a clear blue sky* ifadəsi ilə təqdim olunur, burada *blue* komponenti gözlənilməz hadisələrin baş verəcəyini öncədən xəbər verməyən açıq, buludsuz səmanı simvolizə edir. Bu hiperbolik metafora qəfil başvermə effektini gücləndirir və oxucunun diqqətini cəlb edir.

Britaniyanın *The Times* qəzetində dərc olunmuş məqalədən seçilmiş növbəti fraqmentdə */pigs will fly/* frazeoloji vahidi işlədilir:

/Either way, even though I still own a miniskirt all those dead pigs will fly before I wear it.// (9 October 2021, The Times)

İngilis dili daşıyıcıları üçün söz oyunu üzərində qurulmuş bu cür ironiya asanlıqla başa düşüləndir, çünki həmin frazeologizm ingilis dilin daşıyıcılarının böyük əksəriyyətinə yaxşı tanışdır. Bu ingilisdilli adınaton “*heç vaxt*” mənasını ifadə edir.

Beləliklə, frazeoloji vahidlər ingilisdilli kütləvi informasiya vasitələrinin başlıqlarında və mətnlərində dil kompressiyası üçün effektiv vasitəsi kimi geniş şəkildə istifadə olunur. Onlar informativ, ekspressiv, üslubi və praqmatik funksiyalar yerinə yetirərək mətnin ifadəliliyini artırır və onun qavranılmasını asanlaşdırır. Eyni zamanda, frazeologizmlər əhəmiyyətli qiymətləndirici və təsiredici potensiala malikdir ki, bu da onları media diskursunda nitq təsiri və mümkün manipulyasiya üçün mühüm vasitə kimi dəyərləndirməyə əsas verir⁵⁰.

---

⁴⁹ Керимова Н.Э. Фразеологические единицы в дискурсе англоязычной масс-медиа с элементами цветообозначения. // – Нахчыван: Научные труды Нахчыванского Университета, – 2022. №4(28), – с.143-146

⁵⁰ Керимова Н.Э. Фразеологизмы в дискурсе масс-медиа различной направленности. // – Poland: Colloquium-journal, – 2023. №1 (160), – с.64

Üçüncü fəslin “*İngilisdilli media diskursunda frazeoloji vahidlərin təsnifatı və tezlik təhlili*” adlı dördüncü paragrafında qeyd olunur ki, əvvəlki hissədə 200 frazeoloji vahid təhlil edilmişdir.

Aparılmış təhlil göstərdi ki, bu vahidlərin əksəriyyəti əsas komponentin növünə görə feili və qeyri-feili frazeologizmlərə təsnif edilə bilər. Feili frazeologizmlərdə əsas komponent hərəkəti ifadə edən feldir. Qeyri-feili frazeologizmlərdə isə aparıcı rolu digər nitq hissələrinin (isim, sifət və s.) birləşməsi oynayır.

1. Feili frazeoloji ifadələr.

Bu ifadələrdə əsas komponent hərəkəti bildirən feldir. 200 frazeoloji vahidin təxminən 65%-i feili frazeoloji birləşmələrdir. Məsələn: *to burn bridges – kimdənsə, nədənsə qətiyyətlə qopmaq, kiməsə, nəyəsə qayıtmağı qeyri-mümkün etmək*;

2. Qeyri-feili frazeoloji ifadələr

Bu ifadələrdə əsas komponent fel deyil, digər nitq hissələrinin birləşməsidir. 200 frazeoloji vahidin təxminən 35%-i qeyri-feili birləşmələrdir.

Məsələn: *iron fist – dəmir yumruq – prezidentin başçılıq etdiyi qüvvə və hər an düşmən işğalını dəf edəcək yüz minlik ordu.*

200 təhlil olunmuş vahiddən 65%-i, yəni 130 frazeoloji birləşmə üç qrupa bölünür :a) obyekt yönümlü feili frazeologizmlər b) obyeksiz feili frazeologizmlər, c) idiomatik feili birləşmələr.Bu ifadələr aşağıdakı şəkildə təhlil edilmişdir:

a) Obyekt yönümlü feili frazeologizmlər – 130 ifadənin 40%-i (52 frazeoloji vahid)

Bu frazeologizmlərin mənası obyektə yönəlmişdir, yəni onların təsirinin kimə və ya nəyə istiqamətləndiyini göstərir. Məsələn: *to pull chestnuts out of the fire – İlanı Seyid Əhməd əli ilə tutmaq. odu özgə əli ilə qamarlamaq*

b) Obyeksiz feili frazeologizmlər – 130 ifadənin 25 %-i (33 frazeoloji vahid) – obyekt göstərilmədən hərəkəti və ya vəziyyəti ifadə edir. Məsələn: *to sit on his hands - əlini büküb oturmaq, heç nə etməmək.*

c) İdiomatik feili birləşmələr 130 ifadənin 35%-ni (45 vahid) təşkil edir. Bu frazeoloji vahidlər hərəkəti ifadə edir və onların mənası tərkibində daxil olan sözlərin birbaşa mənasından fərqlənir.

Nümunələr: *to bite the bullet – sərt zərurətlə mərdliklə barışmaq; könülsüz, ağır ürək və diş qıvcırtısı ilə dözmək.*

Ümumilikdə ingilisdilli media diskursundan seçilmiş 200 frazeoloji vahidin təhlili göstərmişdir ki, onların 65%-i (130 vahid) feili, 35%-i (70 vahid) isə qeyri-feili frazeoloji vahidlərə aiddir.

Frazeoloji vahidlərin işlənməsinin statistik təhlili onların media mətnin semantik və emosional strukturunun formalaşmasında əsas rolunu aşkar etmişdir. Ən geniş yayılmış sahələr sosial-psixoloji münasibətlər (29%), siyasət və hakimiyyət (13,5%), iqtisadi fəaliyyət (17%), münaqişələr (16,5%), etik dəyərlər (17%), həmçinin intellektual-nitq fəaliyyəti (7%) hesab olunur. Bu onu göstərir ki, müasir ingilisdilli media diskursunun ictimai rəyin formalaşdırılması və kommunikativ strategiyaların həyata keçirilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edən aktual sosial, siyasi və iqtisadi problemlərə yönəldiyini göstərir.

Tədqiqatın əsas nəticələri **Nəticə** bölməsində təqdim olunmuşdur:

1. İngilis frazeoloji vahidləri, digər dillərin frazeoloji vahidləri kimi, kollektiv dil təcrübəsi prosesində formalaşır. Onlar dil daşıyıcılarının koqnitiv təcrübəsini, mədəni dəyərlərini və dil intuisiyasını əks etdirir, adət-ənənələri, inancları təsbit edir, həmçinin tarixi və sosial reallıqları representasiya edir. Frazeoloji vahidlərin əhəmiyyətli bir hissəsi peşəkar nitqdə köklənmişdir, sabit söz birləşmələrinin yenidən mənalandırılması isə yeni frazeologizmlərin yaranmasının mənbəyi kimi çıxış edir. Bədii mənbələr arasında V.Şekspirin əsərləri xüsusi yer tutur, lakin ingilis dilinə inteqrasiya olunmuş vahidlərin sayı baxımından aparıcı mövqeni qərb mədəniyyətinin əsas müqəddəs mətnlərindən biri olan Bibliya tutur.

2. Frazeoloji vahidlərin bütün təriflərində ümumi invariant xüsusiyyətlər müəyyən edilir. Bunlara ifadənin semantik bölünməzliyini nəzərdə tutan və mənanın onun tərkib hissələrinin mənalarından çıxarılmamasını şərtləndirən qeyri-kompozisionallıq; vahidin dil daşıyıcılarının dil şüurunda geniş yayılmasını və möhkəmlənməsini əks etdirən institusionallaşma; eləcə də strukturun nisbi sabitliyində və sintaktik variasiyanın məhdudluğunda təzahür edən sabitlik aiddir.

3. Yerli və xarici dilçilərin baxışlarının təhlili əsasında frazeoloji vahidlərin əlavə xarakterik xüsusiyyətləri sistemləşdirilmişdir: xarici qrammatik bölünmənin mövcudluğu ilə özünü göstərən ayrılıqda formalaşma; ifadələrin nitqdə hazır şəkildə tipik istifadəsini əks etdirən bərpa olunma; eləcə də əşyaları, hərəkətləri, əlamətləri və situasiyaları ifadə etmək qabiliyyətində təzahür edən nominativlik.

4. Mətn nəzəriyyəsi üçün mətn mesajının intensionallığı və bütövlüyü barədə müddəa prinsipial əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan, ifadənin sərhədlərini müəyyənləşdirən göstəricilərə xüsusi diqqət yetirilir. Metamətn təkcə oxucunun diqqətini mətnin strukturuna yönəltməyə kömək etmir, həm də təqdim olunan informasiyanı qavranma baxımdan daha da əlçatan edir. Metamətn müxtəlif ideyalar arasındakı məntiqi əlaqələrin aydınlaşdırılmasına xidmət edir, oxucuya mətni necə oxumalı və şərh olunmalı olduğunu izah edir.

5. Paratekstlər mətnin təqdimatının müxtəlif, o cümlədən ziddiyyətli üsullarını qeydə almağa və təsvir etməyə imkan verən xüsusi bir kateqoriyanı təşkil edir. Bibliya mətnlərinin tədqiqi zamanı paratekstlərin təhlili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki bu çərçivədə paratekstlər mətnin qavranılması və şərh ilə formalaşmış ənənələri, eləcə də tarixi baxımdan formalaşmış oxu praktikaları əks etdirir.

6. Mətnin ötürülməsi resepsiya və ekzegezanın ən bilavasitə formalarını əks etdirir. Paratekstual elementlər xronoloji markerlər funksiyasını yerinə yetirir ki, bu da oxu və şərh ənənələrinin təkamülünü izləməyə imkan verir. İstənilən dil əsəri insan ünsiyyətinin vasitəsi kimi fəaliyyət göstərən mətn kimi təqdim olunur. Mətnin daxilində diskurs elementləri mövcuddur, eyni zamanda diskursda da mətn elementləri aşkar olunur. Bu anlayışlar arasında qarşılıqlı nüfuz etmə münasibətləri müşahidə olunur və vahid bir bütövün iki tərəfi kimi nəzərdən keçirilə bilər.

7. İngilisdilli siyasi yönümlü media mətn təbliğat funksiyasını yerinə yetirir, müəyyən ideya və fikirləri çatdırır. Bu, adresata emosional təsir göstərərək konkret siyasi hərəkətlərə təşviq etməyi nəzərdə tutur. Siyasi kontekstdə yaranan frazeologizmlər qismən konseptual funksiyaları yerinə yetirir, həm də media texnologiyasının

elementləri və dil oyunu vasitəsi kimi, o cümlədən söz oyunları və digər ekspressiv üsulları əhatə edir.

8. İqtisadi nəşrlərdə frazeologizmlər əhəmiyyətli praqmatik yük daşıyır. Onlar iqtisadi vəziyyətləri və iştirakçıları dəqiq təsvir etməyə, fəaliyyətlərini və vəziyyətlərini xarakterizə etməyə, vacib məlumatları emosional olaraq vurğulamağa və hadisələri qiymətləndirməyə kömək edir. Bu zaman frazeoloji vahidlər oxucunun öz mövqeyinin formalaşmasına töhfə verir, lakin bu mövqe bir çox hallarda ekspressiv dil vasitələrindən istifadə edən jurnalistin kommunikativ niyyətlərindən asılı olur.

9. Frazeoloji vahidlər media diskursda eyni zamanda bir neçə funksiyanı yerinə yetirir: onlar ironiya aktuallaşmasının vasitəsi kimi çıxış edə, dramatik effektin və ya saspensin yaradılması vasitəsi, həmçinin mətnin əsas fraqmentlərinə diqqətin cəlb olunması vasitəsi ola bilər.

10. Jurnalistlər obrazlı frazeoloji vahidlərdən mühüm informasiyanın vurğulanması, əsas məqamlara diqqətin yönəldilməsi, hadisələrin qiymətləndirilməsi və emosional ekspressiv mətnin yaradılması məqsədilə istifadə edirlər. Dil məkanına qənaət etməyə imkan verən frazeologizmlər başlıqların lakonik olmasını təmin etməklə yanaşı, nitqin yüksək ifadəliliyi hesabına oxucunun diqqətini cəlb edir.

11. Faktoloji materialın təhlili göstərir ki, media diskursunda tamamilə müəllifə məxsus frazeologizmlərə nadir hallarda rast gəlinir. Daha çox müəllif-şəxsi formalar istifadə olunur, onlar konkret kontekstə uyğunlaşdırılır, yüksək dəyişkənliyi nümayiş etdirir və leksik-qrammatik, sintaktik və semantik səviyyələrdə dəyişikliklərə məruz qalır. İngilisdilli media diskursunda frazeologizmlərin ən çox tələb olunan funksiyası təsvir edilən hadisələrin obrazlılığını yaradılmasıdır ki, bu da əsasən fel konstruksiyaları vasitəsilə həyata keçirilir. Sosial emosiyalar, münaqişə və hakimiyyətlə bağlı frazeologizmlərin semantik üstünlüyü KİV-in məqsədləri – auditoriyanın cəlb edilməsi, mürəkkəb hadisələrin sadələşdirilməsi, etimad və manipulyasiya effektlərinin yaradılması ilə uyğun gəlir, həmçinin media mətninin obrazlılığının və emosional ifadəliliyinin formalaşmasına töhfə verir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu və elmi müddəaları müəllifin aşağıdakı məqalə və tezislərində öz əksini tapmışdır:

1. Трансформации фразеологических единиц в англоязычных средствах массовой информации. // Davamlı inkişaf strategiyası: qlobal trendlər, Milli təcrübələr və yeni hədəflər, I Beynəlxalq elmi konfrans, – Mingəçevir: – 10-11 dekabr, – 2021, I cild. – s.297-299.
2. Происхождение фразеологизмов в современном английском языке // – Bakı: Elm və təhsil, AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2022. № 2, – s.87-95.
3. Фразеологические единицы в дискурсе англоязычной масс-медиа экономической направленности // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, Dil və ədəbiyyat, – 2022. № 2, – s.62-67.
4. Функционирование фразеологизмов в дискурсе масс-медиа. // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, – 2022. 2(119), – s.434-436.
5. Дискурс масс-медиа: параметры и разновидности // – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2022. № 3, – s.77-80.
6. Фразеологические единицы в дискурсе англоязычной масс-медиа с элементами цветообозначения // – Naxçıvan: Naxçıvan Universitetinin Elmi əsərləri, – 2022. № 4(28), – s.143-146.
7. Основные тенденции изучения фразеологии в отечественной и зарубежной лингвистике // The XXII International Scientific Symposium “Turkic World Between East and West”. – Turkey: – 29 January, – 2022, – p.87-90.
8. Исследование понятия дискурс в современной лингвистике. // “Yeni dövrdə təhsil və tədqiqat fəaliyyəti: reallıqlar və çağırışlar” Beynəlxalq elmi konfrans, – Mingəçevir: – 16-17 dekabr, – 2022, I cild. – s.537-540.
9. Phraseological units with the lexeme “money” in the English language discourse of mass media of economic orientation // Taras Shevchenko 9th International congress on social sciences. – Ukrayna, Lutsk: – 14-15 August, – 2023, – p.71-73.

10. İngilisdilli kütləvi informasiya vasitələrinin (KİV) diskursunda frazeoloji vahidlərin aktuallaşması // Ümummilli lider Heydər Əliyevin 100 illiyinə həsr edilmiş Doktorant və gənc tədqiqatçıların XXVI Respublika elmi konfransı (NASCO XXVI) – Bakı: – 17-18 noyabr, – 2023, – s.80-82.
11. Фразеологизмы в дискурсе масс-медиа различной направленности // – Poland: Colloquium-journal, – 2023. №1 (160), – p.61-66;
12. General theoretical problems of text linguistics // – Bakı: “ELMİ İŞ” Beynəlxalq elmi jurnal, – 2023. 17 (7), – p.24-29.
13. Медиа́текст как дискретная единица дискурса масс-медиа // 6th International Latin American scientific research congress, – Cuba, Havana: – 1-3 February, – 2024, – p.487-490.
14. Подходы к классификации фразеологических единиц в английском языке. // V Международная научно-практическая конференция. Лингвистические и культурологические аспекты современного инженерного образования. – Томск: – 13-15 ноября, – 2024, – с.79-81.
15. Фразеологические единицы в англоязычном дискурсе масс-медиа спортивной направленности. – Gəncə: Gəncə Dövlət Universiteti, Elmi Xəbərlər: fundamental, humanitar və təbiət elmləri seriyası, – 2025. № 3, – s.211-214.
16. Mass-media diskursunda təbiətlə əlaqəli frazeoloji vahidlər. // Elmi İnkişaf: Uğurlar və Çağırışlar” – Gənc Tədqiqatçıların II Respublika Elmi Konfransının materialları, – Naxçıvan: – 03–04 aprel, – 2025, – s.601-603.
17. İngilisdilli mediada tibbi frazeologizmlərin istifadəsi.– Gəncə: Gəncə Dövlət Universiteti, Elmi Xəbərlər: fundamental, humanitar və təbiət elmləri seriyası, – 2026. № 1, – s.273-276.

Dissertasiyanın müdafiəsi 22 may 2026-cı il tarixində saat 11:00-da Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.12 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Azərbaycan Dillər Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 21 aprel 2026-cı il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Ucker

Çapa imzalanıb: 01.04.2026

Kağızın formatı: 60x84 1/16

Həcm: 43562 işarə

Tiraj: 30